

*І. М. Сосновська,
аспірант кафедри бухгалтерського обліку
Сумського національного аграрного університету, м. Суми*

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

*І. N. Sosnovska,
postgraduate student of the Department of accounting of Sumy national agrarian University, Sumy*

THE CONCEPT AND IMPORTANCE OF ECONOMIC SECURITY OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES

Дана стаття показує актуальність вивчення питання економічної безпеки діяльності підприємств у сучасних умовах. У статті висвітлено результати дослідження поняття економічної безпеки підприємства та його значення для діяльності підприємства. Проаналізовано наукові праці вчених, присвячені дослідженню економічної безпеки, з метою уточнення змісту поняття економічної безпеки. Проаналізовано еволюцію розвитку досліджуваного поняття і показано, що формування сутності економічної безпеки пройшло декілька етапів. Це пояснює відсутність єдиного підходу до визначення даної категорії. Проведено систематизацію трактувань поняття «економічна безпека» вітчизняними та зарубіжними вченими-економістами. Визначено основну мету економічної безпеки підприємства – це гарантія його стабільного та максимально ефективного функціонування. Виділено основні функціональні цілі економічної безпеки. Названо чинники, що формують економічну безпеку підприємства.

This article shows the relevance of studying the issue of economic security of enterprises in modern conditions. The article reflects the results of a study of the concept of economic security and its importance for the enterprise. Analyzed scientific works of scientists devoted to the study of economic security, for the purpose of clarification of the notion of economic security. Analyzed the evolution of concepts studied and it is shown that the formation of the essence of economic security passed several stages. This explains the lack of a unified approach to the definition of this category. This article made a systematization of interpretations of the concept of "economic security" of domestic and foreign scientists-economists. Defined the main goal of economic security is a guarantee of stable and maximally effective functioning. The article identifies the main functional goal of economic security. Called the factors shaping the economic security of the enterprise.

Ключові слова: *безпека, економічна безпека, економічна безпека підприємства, чинники виробництва, чинники економічної безпеки.*

Key words: *security, economic security, economic security of the enterprise, factors of production, factors of economic security.*

Постановка проблеми. В умовах динамічного зовнішнього середовища та нестійкого розвитку національної економіки вітчизняні підприємства стикаються з безліччю загроз щодо свого функціонування. Ці загрози носять різноманітний характер: фінансовий, економічний, соціальний, кадровий, інформаційний, виробничий, комерційний. Тому перед суб'єктами господарювання постає завдання забезпечення, по-перше, стабільності функціонування шляхом уникнення або нейтралізації загроз, а по-друге, ефективності діяльності за рахунок зваженого управління соціально-трудовами, фінансово-економічними, виробничими та іншими бізнес-процесами, що ускладнюється несприятливим соціально-економічним та політичним становищем в

Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема економічної безпеки присвячено багато наукових праць у світовій літературі. Трактуючи даного поняття вітчизняними і зарубіжними вченими відрізняється різноманітністю підходів за змістом. Найбільш поглибленим вивченням економічної безпеки підприємства займалися такі зарубіжні фахівці: Е.А. Олейнікова, А. Козаченко, В. Пономарьова, А. Ляшенко, Т. Сухорукова, І. Л. Плетнікова та ін. Серед вітчизняних вчених вагомих внесок у висвітлення даного питання зробили: С.М. Ілляшенко, Т.Б. Кузенко, С. Міщенко, Г.В. Козаченко та ін. Аналіз чималої кількості наукової літератури показав, що на сьогодні немає єдиного визначення поняття «економічна безпека».

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та уточнення понятійно-категорійного апарату економічної безпеки, що зробить можливим формування необхідних систем управління економічною безпекою підприємства загалом і м'ясопереробних підприємств зокрема; виявлення чинників, що впливають на економічну безпеку виробничо-господарської діяльності підприємств.

Виклад основного матеріалу. Загалом, поняття «економічна безпека підприємства» пережило чимало переосмислень в економічній теорії у зв'язку зі зміною умов зовнішнього середовища і з урахуванням факторів, які визначають процеси управління. У сучасній науковій літературі поняття «економічна безпека підприємства» досить часто виводять безпосередньо з більш загальної категорії «безпека» (переклад з грецької означає «володіти ситуацією»). У спеціальній літературі наводиться визначення безпеки як стану, при якому будь-який об'єкт знаходиться в надійній захищеності і не піддається негативному впливу будь-яких факторів. У широкому науковому сенсі під безпекою розуміється захищеність природно-фізіологічних, соціально-економічних, ідеально-духовних і ситуативних потреб у ресурсах, технологіях, інформації та моральних ідеалів, необхідних для життєдіяльності та розвитку населення [1].

Економічна безпека являє собою універсальну категорію, що відбиває захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином. У першому наближенні можна стверджувати, що економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Зміст цього поняття містить у собі систему засобів, що забезпечують економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.

Досліджуючи далі дане поняття, вчені-економісти почали виділяти зовнішні впливи на економічну безпеку підприємства, а сам термін «економічна безпека» трактувати як «захищеність економічних інтересів підприємства від впливу несприятливих умов зовнішнього середовища». Як основне джерело виникнення загроз економічній безпеці підприємства почали розглядати державу.

Економісти вузького профілю почали визначати економічну безпеку підприємства виходячи з позиції окремого аспекту його виробничо-господарської діяльності. Безумовно, розробка вузько-функціональних напрямів забезпечення економічної безпеки підприємства необхідна, оскільки дозволяє провести усебічне і глибоке дослідження вибраного аспекту діяльності підприємства, показати конкретні шляхи і способи забезпечення економічної безпеки підприємства у тій чи іншій сфері його діяльності. Але, усім вузько-функціональним підходам до забезпечення економічної безпеки підприємства притаманний один головний недолік: автори цих підходів найчастіше виходять із різного розуміння досліджуваного поняття.

Принциповою відмінністю більш пізніх розумінь економічної безпеки підприємства є визнання неможливості цілком захистити діяльність підприємства від негативного впливу зовнішнього середовища, оскільки підприємство здійснює її у цьому зовнішньому середовищі і поза ним така діяльність неможлива.

Сучасний стан розвитку поняття «економічна безпека підприємства» дозволяє розглядати економічну безпеку господарюючого суб'єкта залежно від його галузевої належності.

З проведеної оцінки робіт вчених-економістів з питань економічної безпеки підприємства випливає, що еволюція поняття «економічна безпека підприємства» пройшла шість етапів розвитку, як показано в табл. 1.

Таблиця 1.
Еволюція поняття «економічна безпека підприємства»

Етапи	Роки	Трактування поняття «економічна безпека підприємства»	Загрози економічній безпеці підприємства	Недоліки трактування
I	1991-1997	Забезпечення умов збереження своїх комерційних таємниць, інтелектуальної власності і інших секретів підприємства	Загрози виникають зі сторони персоналу підприємства	Надмірна «економічність» поняття

II	1998-1999	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища	Найбільший вплив на формування економічної безпеки підприємства справляє держава	Незрозуміло, звідки беруться загрози економічній безпеці підприємства; недостатньо розглядається вплив внутрішнього середовища на економічну безпеку п-ва
III	1999-2001	Розгляд економічної безпеки підприємства з позиції окремих аспектів його господарської діяльності	Загрози виникають залежно від конкретного вузького профілю господарської діяльності підприємства	Різне розуміння економічної безпеки підприємства
IV	1999-2002	Виділення функціональних складових економічної безпеки підприємства	Виникають зовнішні і внутрішні загрози (залежно від кожної складової)	Акцентування уваги на пристосування до умов, які негативно не відбиваються на діяльності суб'єкта
V	2002-2005	Економічна безпека підприємства ототожнюється з ефективним його функціонуванням у ситуації ризику	Небезпеку становлять негативні впливи та погрози зі сторони зовнішнього середовища	Не розглядаються перспективи розвитку підприємства і поняття «економічна безпека підприємства» ототожнюється з поняттям «адаптація»
VI	2005 – сьогодні	Робляться спроби розглянути економічну безпеку підприємства залежно від галузевої приналежності підприємства	Загрози виникають як з боку зовнішнього так і внутрішнього середовища	Широко досліджуються не всі галузі функціонування підприємств

Отже, на першому етапі поняття розглядалось як забезпечення умов збереження комерційних таємниць підприємства, інтелектуальної власності і взагалі інформації як найціннішого товару. Перший етап тривав з 1991 року по 1997 рік. Вважалося, що загрози економічній безпеці підприємства виникали з боку персоналу підприємства, який міг розголосити його комерційну таємницю. Таке трактування поняття «економічна безпека підприємства» мало свої недоліки, основний з яких – його надмірна «економічність». Тобто, не враховувались жодні інші можливі загрози, що виникали зі сторони внутрішнього і зовнішнього середовищ підприємства.

На другому етапі розвитку поняття «економічна безпека підприємства» почали розглядати можливий негативний вплив на його діяльність зовнішнього середовища. Найбільшим генератором загроз діяльності підприємства почала виступати держава, яка регулює майже всі аспекти його діяльності у різних формах. Недоліками трактування цього поняття на другому етапі можна назвати: незрозумілі джерела виникнення загроз економічній безпеці підприємства і недостатньо розглянутий вплив внутрішнього середовища на економічну безпеку підприємства. Цей етап тривав з 1998 року по 1999 рік.

Третій етап розвитку поняття «економічна безпека підприємства» почався у 1999 році і тривав до 2001 року. На цьому етапі розгляд економічної безпеки підприємства проводився з позиції окремих аспектів. Вважалося, що загрози економічній безпеці підприємства виникають залежно від конкретного вузького профілю. Основним недоліком цього етапу розвитку поняття є різне розуміння економічної безпеки підприємства, залежно від конкретного вузького профілю його діяльності.

Паралельно з третім етапом у 1999 році почав свій розвиток четвертий етап, який тривав до 2002 року. Головною ознакою цього етапу є виділення функціональних складових економічної безпеки підприємства, а загрози починають розділятися на зовнішні і внутрішні, залежно від кожної складової. На четвертому етапі еволюції глумачення поняття «економічна безпека підприємства» також має свої недоліки, а саме: акцентування уваги на пристосування до умов, які негативно не відбиваються на діяльності підприємства.

З 2002 року по 2005 рік тривав п'ятий етап розвитку поняття «економічна безпека підприємства». На цьому етапі розвитку економічна безпека підприємства ототожнюється з ефективним його функціонуванням у ситуації ризику, а саму небезпеку створюють негативні впливи та виклики з боку зовнішнього середовища.

На п'ятому етапі не розглядаються перспективи розвитку підприємства, і поняття «економічна безпека підприємства» ототожнюється з поняттям «адаптація».

Шостий етап розвитку цього поняття почався у 2005 році і триває сьогодні. Його особливістю є розгляд економічної безпеки підприємства залежно від його галузевої належності, а загрози економічній безпеці підприємства розглядаються як з боку зовнішнього, так і внутрішнього середовища функціонування підприємства.

Отже, еволюція поняття «економічна безпека підприємства» пройшла шість етапів свого розвитку, і сьогодні воно розглядається залежно від галузевої належності підприємства.

Зазначимо, що трактування поняття «економічна безпека підприємства» вітчизняними і зарубіжними фахівцями відрізняється різноманітністю підходів за змістом. Візуально це відображено на рис. 1.

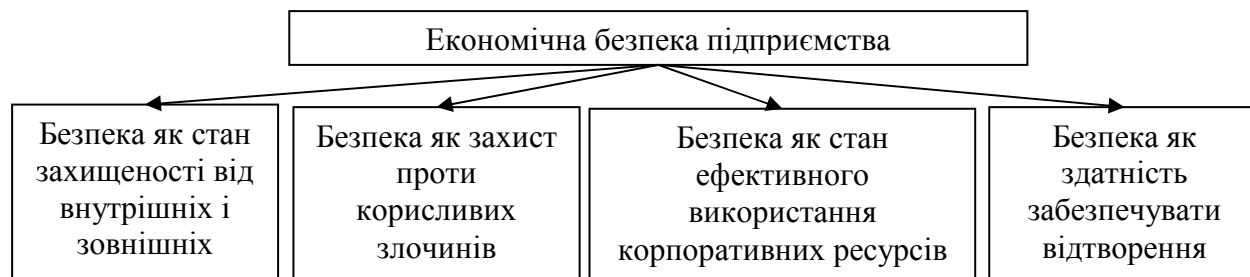

Рисунок 1. Підходи до визначення поняття «економічна безпека підприємства»

Отже, в економічній літературі немає єдиного визначення поняття «економічна безпека підприємства». З метою систематизації та структурування необхідно провести поглиблений теоретичний аналіз досліджуваного поняття (табл. 2).

Таблиця 2.

Систематизація визначень наукового поняття «економічна безпека підприємства»

Автор	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»
Стан ефективного використання ресурсів	
Є. А. Олейнікова [2]	Стан найбільш ефективного використання ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому
С. Н. Ілляшенко, [3] Т. Б. Кузенко [4]	Стан ефективного використання його ресурсів і існуючих ринкових можливостей, що дозволяє запобігати внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечувати його тривале виживання і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії
З. С. Варналій [5]	Забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів
А. В. Кірієнко [6]	Стан оптимального для підприємства рівня використання його економічного потенціалу, за якого діючі та/або можливі збитки виявляються нижчими за встановлені підприємством межі
Автор	Визначення поняття «економічна безпека підприємства»
О. А. Грунін [7]	Стан господарчого суб'єкта, при якому він при найбільш ефективному використанні корпоративних ресурсів досягає запобігання, послаблення або захисту від існуючих небезпек та загроз або інших непередбачених обставин і в основному забезпечує досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарчого ризику
В. Л. Ортинський [8]	Захищеність потенціалу підприємства (виробничого, організаційно-технічного, фінансовоекономічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення
Стан виробничої системи	
В. Тамбовцев [9]	Сукупність властивостей стану виробничої підсистеми економічної системи, яка забезпечує можливість досягнення цілей всієї системи
Ю. Лисенко, С. Міщенко [10]	Стан виробничо-економічної системи, при якому функціонують механізми запобігання чи зменшення ступеня впливу погроз стабільності функціонування і розвитку підприємства
З. Стаховяк [11]	Такий стан розвитку економічної системи, який забезпечує її ефективне функціонування засобом належного використання внутрішніх та зовнішніх чинників, а також здатність результативного протистояння негативному зовнішньому впливу

Наявність конкурентних переваг	
В. В. Белокуров [12]	Наявність конкурентних переваг, зумовлених відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства до його стратегічних цілей і завдань
Стан економічного розвитку	
Р. Дацків [9]	Такий стан економічного розвитку суб'єктів господарювання (особи, держави, організації), який забезпечує йому гармонійний розвиток і ефективне використання шансів і усунення загроз
Гармонізація економічних інтересів	
Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьова, О. М. Ляшенко [13]	Міра гармонізації в часі й просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ним суб'єктів навколишнього середовища, які діють поза межами підприємства
Стан захищеності діяльності підприємства	
Д. Ковальов, Т. Сухорукова [14]	Захищеність діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути різноманітні загрози чи пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності
І. Л. Плетникова [11]	Стан захищеності його діяльності від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також здатність адаптуватися до існуючих умов, які не впливають негативно на його діяльність
Стан захищеності інтересів	
Енциклопедія економічної безпеки [15]	Стан захищеності життєво важливих інтересів системи від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування та розвитку відповідно до його стратегічних цілей
В. Шликов [16]	Стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних джерел небезпеки або економічних погроз
О. В. Раздіна [17]	Комплекс заходів, які сприяють підвищенню фінансової стійкості господарюючих суб'єктів в умовах ринкової економіки, що захищають їхні комерційні інтереси від впливу негативних ринкових процесів

Таким чином, проаналізувавши формулювання досліджуваного поняття багатьма вітчизняними вченими, можна зробити висновок, що економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства. Зміст даного поняття містить у собі систему засобів, які забезпечують конкурентостійкість та економічну стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту працівників.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне та максимально ефективне функціонування в теперішньому часі і високий потенціал розвитку в майбутньому.

До основних функціональних цілей економічної безпеки належать:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності технічного потенціалу об'єкта господарювання;
- досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності НДДКР;
- мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;
- якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства (організації);
- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці й досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів [18].

Для економічної безпеки підприємства характерна сукупність якісних і кількісних показників, найважливішим серед яких є рівень економічної безпеки. Рівень економічної безпеки підприємства – це оцінка стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства. З метою досягнення її найбільш високого рівня підприємство повинно провести роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи.

Чинники, що формують відповідний рівень економічної безпеки підприємства, різноманітні і в кожній галузі виробництва мають свою специфіку. Однак, є загальні, типові чинники, що впливають на рівень економічної безпеки підприємства незалежно від форм власності та галузі виробництва, а саме:

Безпосередні чинники виробництва – основні чинники, які безпосередньо забезпечують діяльність виробництва. До них належать:

- безпосереднє розміщення підприємства (територія);
- наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність використання та якісні показники;
- наявність трудових ресурсів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень;
- наявна виробнича інфраструктура, можливий обсяг її використання;
- соціально-економічна інфраструктура і рівень матеріального достатку населення.

Стабільний попит на продукцію – чинник, який також відіграє важливу роль у рівномірному пропозиційному розвитку виробництва. Він охоплює:

- укладені довготермінові контракти на реалізацію продукції з її споживачами;
- рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється;
- якісно-гарантійні показники виробів;
- обґрунтовані прогнози щодо стабільності ринку певного виду продукції;
- державне та регіональне замовлення на виготовлену продукцію.

Надійність постачальників, передусім тих, що забезпечують постачання основної сировини і матеріалів. Для цього потрібно:

- мати довготермінові договори на поставку необхідної сировини і матеріалів, враховуючи терміни постачання та їх якісні показники;
- знати можливості постачальників і не допускати монополності в їх поставках; для цього, як правило, потрібно мати 3-4 і більше постачальників сировини і матеріалів, щоб була гарантія стабільної цінової політики щодо сировини, матеріалів та інших комплектуючих.

Зовнішня конкуренція на продукцію, призначену на експорт. Ця продукція має:

- відповідати міжнародним стандартам;
- за якісними показниками і сервісним обслуговуванням бути конкурентоспроможною;
- мати обґрунтовану та прогнозовану перспективу;
- бути конкурентоспроможною щодо продукції, яка імпортується в нашу країну, з метою скорочення ввезення в Україну продукції, яку можуть виготовляти вітчизняні підприємства.

Державне економічне регулювання діяльності підприємства, яке полягає у:

- захисті власного товаровиробника незалежно від форм власності на засоби виробництва;
- регулюванні державної податкової політики;
- сприянні виробництву, враховуючи економічні, територіальні та інші аспекти;
- сприянні виробництву продукції, яка ввозиться як критичний імпорт;
- державному замовленні на товари, які фінансуються за рахунок бюджету, і скорочення імпорту на ці товари.

Надійний захист комерційної таємниці. Держава має гарантувати таємницю на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальну власність, ноу-хау, в тому числі й комерційні таємниці.

Компетентність керівництва підприємства. Найважливіші чинники, які можуть найбільш активно впливати на рівень економічної безпеки підприємства, – це високий професіоналізм керівництва і команди його менеджерів (висококваліфіковані кадри; система їх підготовки і форми навчання; створення для них відповідних виробничих і соціально-економічних умов).

Є й інші чинники економічної безпеки підприємства, які не пов'язані з безпосередньою виробничою діяльністю, але істотно впливають на стан виробництва. Вони пов'язані з поведінкою окремих людей, їх мораллю, духовністю.

Насамперед, економічна безпека підприємства залежить від економічної безпеки держави, регіону, адже ґрунтується на їхньому фінансовому, сировинному та виробничому потенціалі, перспективах розвитку. Наявність багаторівневої концепції економічної безпеки господарюючих суб'єктів усіх рівнів дає можливість забезпечити передбачуваність зовнішніх загроз підприємствам.

Висновки. Проаналізувавши формулювання економічної безпеки підприємства багатьма вченими, можна узагальнити, що економічна безпека підприємства – це комплексна характеристика, під якою розуміють рівень захищеності всіх видів потенціалу підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує стабільне функціонування та ефективний розвиток і потребує управління з боку керівництва підприємства. Економічній безпеці підприємства властивий подвійний характер – з одного боку, вона забезпечує можливість власного функціонування, з іншого – є частиною (елементом) економічної безпеки системи вищого рівня і суб'єктом, що забезпечує виконання функцій регіоном, державою. Дослідження сутності економічної безпеки підприємства показало, що в економічній теорії і практиці не існує однозначної термінології щодо її визначення.

Узагальнюючи, зазначимо, що найважливішими чинниками, що впливають на економічну безпеку підприємства, є ступінь досконалості законодавчої бази, рівень оподаткування, доступ на світові ринки збуту, інвестиційна привабливість регіону, держави.

Список літературних джерел.

1. Бланк І. О. Інвестиційний менеджмент: підручник / І. О. Бланк. – К.: КНЕУ, 2005. – 398 с.

2. Олейникова Е. А. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность): учеб. пособие / Е. А. Олейникова. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 288 с.
3. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д.Ковалев, Т. Сухорукова. // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
4. Кузенко Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / Т. Б. Кузенко. Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 18 с.
5. Варналій З. С. Економічна безпека: [навч. посіб.] / З. С. Варналій. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
6. Євдокимова Н. М. Економічна діагностика: навч.-метод. посіб. / Н. М. Євдокимова, А. В. Кірієнко. – К.: КНЕУ, 2005. – 110 с
7. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации: учеб. пособие / О. А. Грунин, С. О. Грунин. – СПб.: Питер, 2002. – 160 с.
8. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: навч. посібник / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький та ін.] – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
9. Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений: [учеб. пособие] / В. Л. Тамбовцев – М.: Инфра-М, 2009. – 160 с.
10. Механизмы управления экономической безопасностью [Лысенко Ю. Г., С. Г. Мищенко, Р. А. Руденский, А. А. Спиридонов]. – Донецк.: ДонНУ, 2002. – 178с.
11. Stachowiak Z. Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego: [podręcznik is zkolne] / Z. Stachowiak – Akademia Obrony Narodowej, 2012. – 220
12. Белокуров В. В. Структура функциональных составляющих экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Белокуров. – Режим доступа : <http://www.safetyfactor.ru>.
13. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія / Г. В. Козаченко, В. П. Понамарьов, О. М. Ляшенко. – К.: Лібра, 2003. – 280 с.
14. Ковалев Д. Экономическая безопасность предприятия / Д.Ковалев, Т. Сухорукова. // Экономика Украины. – 1998. – № 10. – С. 48-51.
15. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Ред.кол. С. В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – Т.1 – Київ, Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
16. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия: [учеб. пособие] / В. В. Шлыков. – СПб.: «Алетейя», 1999. – 138с.
17. Раздина Е. В. Экономическая безопасность (сущность и тенденции развития): дис. канд. экон. наук: 08.00.01. – М., 1998. – 164 с.
18. Кривов'язюк І. В. Економічна діагностика: навч. посіб. / І. В. Кривов'язюк. – К.: ЦУЛ, 2013. – 456 с.

References.

1. Blank I. O. (2005), *Investytsijnyj menedzhment* [Investment management], pidruchnyk, KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Olejnikova E. A. (1997), *Osnovy jekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatje, lichnost')* [Foundations of economic security (state, region, enterprise, identity)], ucheb. posobie ,M.: ЗАО «Biznes-shkola «Intel-Sintez».
3. Kovalev D. and T. Suhorukova. (1998), *Jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija* [Economic security of an enterprise], *Jekonomika Ukrainy*.
4. Kuzenko T. B., (2004), "Planning for economic security in the conditions of market economy", Abstract of of Ph.D. dissertation, Economics, organization and management of enterprises, European University of Finance, informational systems, management and business, Kyiv, Ukraine.
5. Varnalij Z. S., (2009), *Ekonomichna bezpeka* [Economic security], Navch. Posibnyk, Kyiv, Ukraine.
6. Yevdokymova N. M. and A. V. Kiriienko , (2005), *Ekonomichna diahnostyka*, [Economic diagnostics], Navch.-metod. Posib., Kyiv, Ukraine.
7. Grunin O. A. and Grunin S. O., (2002) *Jekonomicheskaja bezopasnost' organizacii*, [Economic security of an enterprise], Ucheb., SPb.: Piter, Russia.
8. V. L. Ortyns'kyj and I. S. Kernyt's'kyj, (2009), *Ekonomichna bezpeka pidprijemstv, orhanizatsij ta ustanov*, [The economic security of enterprises, organizations and institutions], Nnavch. posibnyk Pravova iednist', Kyiv, Ukraine.
9. Tambovcev V. L., (2009), *Teorii institucional'nyh izmenenij*, [The theory of institutional change], Ucheb. posobie],M.: Infra-M, Moscow, Russia.\
10. Lysenko Ju. G., S. G. Mishhenko, R. A. Rudenskij and A. A. Spiridonov, (2002), *Mehanizmy upravlenija jekonomicheskoy bezopasnost'ju*, [The mechanism of management of economic security], DonNU, Doneck, Ukraine.
11. Stachowiak Z, (2012), *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego* [Theory and practice of security mechanism], Posibnyk, Poland.
12. Belokurov V. V., (2005), "The structure of the functional components of economic security", *Struktura funkcjonal'nyh sostavljajushchih jekonomicheskoy bezopasnosti predprijatija*, available at: <http://www.safetyfactor.ru>.

13. H. V. Kozachenko, V.P. Ponamar'ov and O. M. Liashenko, (2003), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist' ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of enterprises: the nature and mechanism of ensuring] Monohrafiia, K.: Libra, Kyiv, Ukraine.
14. Kovalev D. and Suhorukova T., (1998), *Jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija*, [Economic security of an enterprise], Jekonomika Ukrainy.
15. S. V. Mochernyj, (2000), *Ekonomichna entsyklopediia*, [Economic Encyclopedia] T.1, Vydavnychyj tsentr «Akademiia», Kyiv, Ukraine.
16. Shlykov V. V., (1999), *Kompleksnoe obespechenie jekonomicheskoi bezopasnosti predprijatija*, [Comprehensive maintenance of economic safety of the enterprise], SPb.: «Aletejja», St. Petersburg, Russia.
17. Razdina E. V., (1998). "Economic security: essence and tendencies of development", Abstract of Ph.D. dissertation, Economic theory, Moscow, Russia.
18. Kryvov'iazuk I. V., (2013), *Ekonomichna diahnostyk*, [Economic diagnostics], Navch. Posib, K. : TsUL, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2015р.